

Формування професійної самосвідомості у студентів юридичного коледжу

На підставі уявлень про професійну самосвідомість, що включає «внутрішню» діяльність, продуктом якої є «Я-концепція», а з інших позицій це – інтегральна якість особистості, що об'єднує і втілює в собі весь її професійний досвід, стаття розкриває структуру та процес розвитку професійної самосвідомості майбутнього юриста. Основні компоненти структури: сукупність когнітивної, афективної і поведінкової підструктур, зміст яких відображає специфіку юридичної діяльності. Процес розвитку професійної самосвідомості включає загальний і професійний розвиток особистості. При цьому становлення професійної самосвідомості нерозривно пов'язане з розвитком духовного світу людини. Значний вплив на формування професійної самосвідомості справляє розвиток її окремих феноменів, а також умови діяльності та спілкування, у яких відбувається професійний розвиток особистості.

Ключові слова: професійна самосвідомість, розвиток професійної самосвідомості, формування професійної самосвідомості.

Постановка наукової проблеми та її значення. Нові економічні умови, динамічна нестабільність, поява конкуренції на ринку праці й потреба орієнтації особистості в ситуаціях невизначеності, зміна ідеалів молоді стосовно старшого покоління, відсутність ідеологічного контролю у сфері професійної діяльності породжують нові вимоги до особистості та професійної підготовки майбутнього юриста. Вирішальним фактором, що визначає успішність діяльності фахівця юридичного профілю в умовах боротьби за цілісність і незалежність України, повне реформування правоохоронних органів, стає високий професіоналізм.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Одним із найважливіших компонентів, які утворюють здатність сучасного фахівця юридичного профілю до досягнення успіху в професійній діяльності, професійній самореалізації, є високий рівень сформованості професійної самосвідомості. Автор поділяє позицію сучасних учених, які визначають професійну самосвідомість як усвідомлення особистістю самої себе в професійній діяльності, у всьому різноманітті своїх професійних якостей, можливостей, здібностей і стверджують, що структура професійної самосвідомості збігається загалом зі структурою самосвідомості особистості й включає три підструктури (когнітивну, афективну, поведінкову), зміст кожної з яких визначається специфічними характеристиками, зумовленими особливостями професійної діяльності [3, с. 98].

Професійна самосвідомість юриста може бути потрактована як процес, «внутрішня» діяльність, що має свій продукт – «професійно-юридичну Я-концепцію», і як інтегральна якість особистості, що об'єднує і втілює в собі весь її професійний досвід. Структура професійної самосвідомості включає сукупність когнітивної («Я-розуміння»), афективної («Я-ставлення») і поведінкової («Я-поведінка») підструктур, зміст яких відображає специфіку юридичної діяльності. Складові компоненти структури самосвідомості можуть бути представлені і як етапи її розвитку.

Процес розвитку професійної самосвідомості майбутнього юриста включає загальний і професійний розвиток особистості. При цьому становлення професійної самосвідомості нерозривно пов'язане з розвитком духовного світу людини. Значний вплив на формування професійної самосвідомості справляє розвиток її окремих феноменів, а також умови діяльності та спілкування, у яких відбувається професійний розвиток особистості [1, 123].

Отже, модель формування професійної самосвідомості майбутнього юриста відповідає психологічній структурі самосвідомості й включає послідовність трьох взаємопов'язаних етапів: професійного самопізнання, самоставлення і саморегуляції, зміст яких визначається особливостями професійної діяльності юриста, вимогами, які вона ставить до його професійних знань, умінь, навичок і професійно важливих якостей.

Мета статті – на підставі теоретичних та емпіричних даних дослідження розкрити закономірності та особливості формування професійної самосвідомості в студентів юридичного коледжу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На підставі наукового розуміння професійної самосвідомості, особливостей її розвитку та моделі формування [2, с. 21–25; 4, с. 89] варто відзначити низку важливих психолого-педагогічних умов формування професійної самосвідомості майбутнього юриста під час підготовки в юридичному коледжі:

- професіоналізація та особистісно-орієнтований підхід до процесу підготовки, його спрямованість на самопізнання, саморозвиток, самовдосконалення майбутнього фахівця; профільоване викладання, потреба якого зумовлена тим, що професійна самосвідомість розвивається під час професійної діяльності, а викладання значною мірою відірване від її практичних завдань;
- єдність загальної та професійної підготовки, формування гармонії загальнолюдських, професійних і особистісних цінностей юриста, що зумовлено цілісним підходом до формування особистості фахівця, єдністю формування професійної самосвідомості та професійного розвитку особистості, нерозривним зв'язком становлення самосвідомості з розвитком духовного світу людини;
- формування системи професійно-юридичних знань, умінь і навичок юридичної діяльності, у тому числі професійної самосвідомості, зумовлене розумінням професійної самосвідомості як процесу особливої внутрішньої діяльності;
- формування поряд із загальноприйнятими якостями, професійно важливих якостей, потрібних для здійснення юридичної діяльності;
- використання навчально-творчих завдань, створення ситуацій успіху, позитивних емоційних переживань студентів у навчально-виховному процесі, що сприяє розвитку впевненості у своїх силах, творчому розвитку майбутнього фахівця, підвищує самооцінку, забезпечує повнішу самореалізацію особистості;
- організація навчально-професійних ситуацій і спеціального навчання майбутніх юристів професійного спілкування, які забезпечують уявлення і знання особистості про себе, що складають «Я-концепцію».

Формування професійної самосвідомості майбутнього фахівця триває впродовж усього процесу навчання і здійснюється всіма дисциплінами – і загальнонауковими, і спеціальними.

Особливу роль, на нашу думку, відіграє включення в зміст юридичної практики спеціальних завдань для формування системи знань, умінь і навичок, потрібних для становлення професійної самосвідомості майбутнього юриста, оскільки в умовах професійно-юридичної підготовки в коледжі сьогодні вкрай складно створити відповідні умови реальної професійної діяльності студентів.

Істотне значення в цьому процесі набувають предмети правничого циклу. Так, навчальні програми, які розробив колектив циклової комісії правничих дисциплін коледжу, орієнтовані на формування системи загальнолюдських цінностей, високих духовних ідеалів; особливу увагу приділяють усвідомленню майбутніми юристами ролі самоосвіти й самовиховання в професійному самовдосконаленні особистості.

Однак деякі аспекти формування професійної самосвідомості в студентів юридичного коледжу потрібно проаналізувати докладніше.

Формування професійної самосвідомості юриста тісно пов'язане з формуванням його професійної компетентності.

Професійна компетентність юриста – комплексне поняття, яке включає поінформованість про основні чинники та закономірності розвитку юридичної культури суспільства, способи вивчення індивідуально-психологічних особливостей особистості, яка діє в межах моральних і правових норм, а також норм спілкування та взаємодії з навколишнім середовищем, що лежать в основі соціального здоров'я.

Сьогодні, крім традиційного викладання правничих дисциплін у процесі формування професійної компетентності майбутніх юристів, використовують численні практичні методики, активні методи навчання, зокрема тренінги та рольові ігри, сучасні технології навчання.

Перевага цих підходів полягає в тому, що вони, по-перше, дають можливість сформувати в майбутніх юристів уявлення про цілісність особистості, взаємозв'язку всіх її особистісних і професійних проявів, по-друге, найбільш відповідають гуманній сутності, змістові й методам сучасної юридичної освіти.

Для успішного розвитку професійної самосвідомості майбутнього юриста в процесі професійної підготовки важливо, щоб і самі студенти, і викладачі розуміли, що ослаблення особистісної, індивідуальної суб'єктності ставить людину в різноманітні залежності й заважає самовдосконаленню та самореалізації особистості, професійного росту. Такі залежності можуть бути наслідком індивідуальних особливостей психічного розвитку особистості, наслідком деформацій у вихованні та впливу сучасних субкультурних течій і молодіжних соціальних стереотипів [5, с. 24] (ослаблення суб'єктності особистості студента в навчальному процесі часто

проявляється як схильність до категоричних оцінних суджень, нав'язливого прагнення слідувати за певними ідеями, принципами, демонстративно відкидаючи всі інші).

Організація спрямованості процесу навчання на формування професійної самосвідомості майбутнього юриста вимагає виявлення розуміння студентами сутності професійно-юридичної діяльності, її основних завдань, якостей особистості, які потрібно мати юристові. Важливо також установити ступінь усвідомлення студентами своїх переваг як майбутнього юриста та основних труднощів в оволодінні професійними знаннями, вміннями й навичками.

Для цього у 2014/2015 навчальному році провели анкетування студентів III курсу спеціальності «Правознавство» Коледжу технологій, бізнесу та права Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Анкета містила відверті питання, що дало змогу, на нашу думку, отримати більш різноманітні й об'єктивні відповіді. Наведемо деякі приклади.

Відповіді студентів першого курсу на запитання «Які якості особистості потрібно мати сучасному юристові?» розподілилися так:

- вміння спілкуватися, знаходити спільну мову, комунікабельність (70 % опитаних);
- терпіння (40 %);
- любов до людей (38 %);
- організаторські здібності (29 %);
- доброта, чуйність (36 %);
- знання психології людей (24 %);
- творчі якості, вигадка, фантазія, почуття гумору (12 %);
- любов до своєї професії (8 %);
- мати уявлення про свою спеціальність, бути фахівцем у своїй галузі (8 %);
- володіти юридичними знаннями (4 %);
- високий загальнокультурний рівень (4 %).

Отже, студенти усвідомлюють важливі для юриста якості: вміння спілкуватися, комунікабельність; терпіння; любов до людей; організаторські здібності; доброта й чуйність.

Водночас, відповіді на це запитання засвідчують, що студенти не до кінця усвідомлюють сутність своєї професії, а саме: сприймають її як юридичну лише 4 %, як творчу – лише 12 % опитаних. Особливо варто наголосити, що лише 8 % вважають за потрібне мати уявлення про свою професію.

Ці результати підтверджують потребу профілізації процесу підготовки майбутніх юристів, оскільки про професійну самосвідомість можна говорити лише в тому разі, якщо людина здатна оцінити своє володіння майбутньою спеціальністю на основі розуміння її сутності та специфіки.

Відповіді на друге запитання «Чому сучасному фахівцеві потрібно адекватне уявлення про себе як про професіонала?» розподілилися так:

- щоб реально оцінювати свої сили (38,5 %);
- щоб знати, яку роботу повинен робити, дивитися на проблему реально (18,6 %);
- щоб оцінити, чи придатна людина до цієї професії (якщо не буде володіти певними якостями треба змінювати професію) (12,5 %);
- удосконалювати себе, не зупинятися на досягнутому (невміння оцінити себе призводить до поганої підготовки) (14,5 %);
- не маючи уявлення про себе, юрист не зможе довести свою потрібність людям (8 %).

Ці відповіді засвідчують недостатнє розуміння студентами значення адекватного професійного уявлення про свою особистість. Зокрема, лише 14,5 % відзначили значення адекватного уявлення про себе для саморозвитку і професійного зростання; 12,5 % вказали на значення адекватної оцінки професійної придатності. Водночас, значна частина студентів усвідомлює роль такої оцінки своїх можливостей і сил.

Отже, організація процесу формування професійної самосвідомості в юридичному коледжі має бути спрямована не лише на самопізнання майбутніми юристами, формування в них адекватного образу «Я», а й на розкриття ролі уявлень про себе в успішному оволодінні професією.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Незважаючи на наявність певних педагогічних умов формування професійної самосвідомості майбутнього юриста під час підготовки в юридичному коледжі, говорити про сформованість професійної самосвідомості у випускників коледжу на сьогодні передчасно. Оскільки професійна самосвідомість – складний, багатокомпонентний і багаторівневий феномен, відобразити всю його багатогранність в освітньому процесі коледжу надзвичайно важко. Коледж не в змозі передати своїм випускникам

того унікального, особистісного практичного досвіду, який приходить до фахівця-юриста впродовж багатьох років практичної фахової діяльності. У цьому зв'язку варто наголосити, що процес формування професійної самосвідомості майбутнього юриста повинен бути орієнтований не стільки на конкретні показники, скільки на створення умов для особистісного зростання і подальшого професійного саморозвитку педагога. У зв'язку із цим подальшого наукового дослідження вимагає пошук таких умов.

Джерела та література

1. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Междунар. гуманит. фонд «Знание», 1996. – 312 с.
2. Мартынова А. В. Факторы, влияющие на формирование профессионального самосознания студентов / А. В. Мартынова. – СПб. : Наука, 1999. – 108 с.
3. Митина Л. М. Психология развития конкурентоспособной личности / Л. М. Митина. – М. : МПСИ, 2002. – 400 с.
4. Римар Л. В. Формування професійної самосвідомості майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Л. В. Римар. – Вінниця, 1999. – 214 с.
5. Шавир П. А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности / П. А. Шавир. – М. : Педагогика, 1981. – 96 с.

Смолук Артем. Формирование профессионального самосознания у студентов юридического колледжа. На основании представлений о профессиональном самосознании, которое включает «внутреннюю» деятельность, продуктом которой является «Я-концепция», а с другой стороны – интегральным качеством личности, которое объединяет и воплощает в себе весь ее профессиональный опыт, статья раскрывает структуру и процесс развития профессионального самосознания будущего юриста. Основными компонентами структуры является совокупность когнитивной, аффективной и поведенческой подструктур, содержание которых отражает специфику юридической деятельности. Процесс развития профессионального самосознания включает общее и профессиональное развитие личности. При этом становление профессионального самосознания, неразрывно связано с развитием духовного мира человека. Значительное влияние на формирование профессионального самосознания производит развитие ее отдельных феноменов, а также условия деятельности и общения, в которых происходит профессиональное развитие личности. Таковы основные утверждения раскрывает статья.

Ключевые слова: профессиональное самосознание, развитие профессионального самосознания, формирование профессионального самосознания.

Smolyuk Artem. Formation of Professional Identity Among Students of the Law College. The article reveals the structure and development of professional self-consciousness of future lawyer. It based on the perceptions of professional identity, including “internal” activity, the main product of which is “I-concept”. In other way it is the main integral quality of the personality, which combines and implements professional experience. The main component of the structure is a set of cognitive, affective and behavioural substructures, which contents the specificity of law activity. The development of professional identity includes general and professional development of the individual. The formation of professional identity is inextricably linked to the development of the human mind. The development of certain phenomena, terms of activity and communication have a significant influence on the formation of professional identity. Such a provision is opened by the article.

Key words: professional identity, professional identity development, the formation of professional identity.

Стаття надійшла до редколегії
16.12.2014 р.